

SOPRONI
EGYETEM

LÁMFALUSSY SÁNDOR
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
KAR

TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

TÖRTÉNELEM – TÁRSADALOM – VIDÉK

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET II.

Szerkesztette:

Obádovics Csilla,

Széles Zsuzsanna

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2022

Ünnepi tanulmánykötet Kulcsár László professzor 75. születésnapja tiszteletére

A kötet megjelenését „A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány” támogatta.

Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábián Attila
a Soproni Egyetem rektora

Szerkesztette:
Prof. Dr. Obádovics Csilla,
Prof. Dr. Széles Zsuzsanna

Tördelőszerkesztő: Takács Eszter

Borítóterv: Zsidy Emese

ISBN 978-963-334-429-3 (nyomtatott)

ISBN 978-963-334-430-9 (pdf)

DOI: 10.35511/978-963-334-430-9

Nyomdai munkálatok: Lővér-Print Nyomdaipari Kft. (Sopron, Ady Endre út 5.)

Felelős vezető: Szabó Árpád

© Soproni Egyetem Kiadó
Sopron, 2022 – Minden jog fenntartva.

TARTALOM

Kulcsár László és Székely Csaba 75. születésnapjára.....	3
Előszó – Kulcsár László 75 éves.....	5
Foreword – László Kulcsár is 75 years old.....	7
László Kulcsár: Colleague and Friend	
<i>David L. Brown.....</i>	<i>9</i>
A Biblia és a Korán, avagy tehetségek az etika, a normák, a gazdaság és a politika értékelési mátrixában	
<i>The Bible and the Quran: talents in the evaluation matrix of ethics, norms, economy, and politics</i>	
<i>Varga Norbert.....</i>	<i>15</i>
Integritás és autoritás – A modern „polgári” állampolgár születése	
<i>Integrity and authority – The birth of the modern “citizen”</i>	
<i>Garaczi Imre.....</i>	<i>51</i>
Generációs útikalauz nemcsak stopposoknak	
<i>A Generation Guide not only for Hitchhikers</i>	
<i>Domokos Tamás.....</i>	<i>72</i>
Women Empowerment: Panacea for Poverty Alleviation and Economic Growth In Nigeria	
<i>Adeleye Oluwakemi Rachael – Tibor Farkas.....</i>	<i>102</i>
A társadalmi reprodukciós kihívások adópolitikai dilemmái	
<i>Tax Policy Dilemmas of Social Reproduction Challenges</i>	
<i>Zugor Zsuzsanna.....</i>	<i>112</i>
Magyar munkavállalók mobilitással kapcsolatos elvárásai és azok teljesülése három nyugat-európai ország példáján keresztül	
<i>Hungarian workers’ mobility expectations and their fulfilment through the examples of three Western European host countries</i>	
<i>Bruder Emese – Szabó Edina.....</i>	<i>133</i>
A magyar fiatalok külföldi mobilitási tervei	
<i>International migration plans of Hungarian young people</i>	
<i>Ruff Tamás.....</i>	<i>152</i>
A vidék lehatárolása és Magyarország vidéki területeinek demográfiai jellemzői	
<i>Definition of rural areas and its demographic characteristics in Hungary</i>	
<i>Obádovics Csilla.....</i>	<i>167</i>

Hollókő: a harmadik dosszié

Hollókő: the Third Folder

Kovács Dezső..... 189

**A mezőgazdaság súlya és szerepe a helyi fejlesztésekben a
falukutatások fényében**

***The role of agriculture in local development. Evidence from villages’
research camps***

Ritter Krisztián..... 218

Mezőmadaras – egy település él(t) és élni akar

Mezőmadaras – a village that wants to live and lives

Takácsné György Katalin – Szabó-Ábrahám Izolda – Takács István..... 239

Szerzők/Authors.....**259**

A társadalmi reprodukciós kihívások adópolitikai dilemmái

Tax Policy Dilemmas of Social Reproduction Challenges

Zugor Zsuzsanna¹

Absztrakt

Az adópolitika, mint társadalmi reprodukciót befolyásoló családtámogatási eszköz hasznos instrumentum, ám alkalmazása nem jogelméleti, hanem kormányzati értékválasztás kérdése. Mivel az Európai Unió működéséről szóló szerződés szuverén jogot biztosít a tagállamok számára, hogy döntsenek az adópolitikájukról és családtámogatási rendszerükről, eltérő gyakorlatok alakultak ki. Az eltérő gyakorlatok ellenére az európai adópolitikák határozott és egyértelmű jogalkotói szándékkal valós társadalmi szükségletekre reagálnak, ugyanakkor korántsem használják ki az adórendszer kínálta széles eszköztár nyújtotta lehetőségeket. Ezzel párhuzamosan közösségi szinten a nem adópolitikai jellegű direkt családi támogatások, juttatások, programok és kedvezmények köre egyre bővül. Ez praktikus megközelítés a támogatások célzása szempontjából, ugyanakkor a társadalmi igazságosság és az egyszerűség vagy éppen az átláthatóság adóelvével inkább szembe megy. A jelenleg zajló technológiai változásokkal együtt, a tudásalapú gazdaság bővülésével a demográfiai dinamizmus valódi és tartós gazdasági fellendüléshez vezetne Európában. Ha az adópolitika ezt támogatja, hosszú távra szólva ténylegesen megfelel a családok elvárásainak, az kedvezően hat a gyermekek és a szülők kiteljesedésére, a társadalmi élet harmóniájára és a jobb termékenységi arányhoz való visszatérésre.

Abstract

Tax policy is a valuable instrument for promoting social reproduction as a family support tool, but its application is not a matter of legal theory but governmental value. Different practices have emerged as the Treaty on the European Union gives Member States the sovereign right to decide on their tax policies and family support systems. Despite these divergent practices, European tax policies respond to real social needs with strong and clear legislative intentions. At the same time, they do not fully exploit the wide range of instruments offered by the tax system. The range of non-tax family support, benefits, programs, and incentives of direct family supports are, at the same time, expanding at the Community level. While this is a practical approach to targeting aid, it tends to counter the

¹ Dr. Zugor Zsuzsanna ECHO Innovációs Műhely, Székesfehérvár;
Soproni Egyetem Széchenyi István Doktori Iskola PhD-hallgató

tax principles of social justice and simplicity or even transparency. With the current technological changes and the expansion of the knowledge-based economy, demographic dynamism would lead to a real and lasting economic recovery for Europe. If tax policy supports this, if it fits families' expectations in the long term, it will positively impact the fulfillment of children and parents, on social harmony, and a return to a higher fertility rate.

Bevezetés

Közismert, hogy a modern társadalmakban adót mindenki fizet valamilyen formában, e nélkül nem működik egyik állam sem, ugyanakkor mértéke és módja ennek eltérő. Általában a legtöbb ország adórendszere preferálja az egyén gazdasági, társadalmi, szociális és családi viszonyait. A preferenciák pedig (ideális esetben) visszatükrözik a jogalkotói szándék mögötti értékválasztást, illetve az adott társadalmi magatartás és viszonyok befolyásolási szándékát. Ilyen magatartás a közösség demográfiai helyzete, mely a nyugati, öregedő társadalmakban közismerten kihívások elé állítja a 21. század jogalkotóit és szakpolitikusait.

Az általánosan elfogadott gyakorlat szerint a jövedelem növekedésével a teherviselő képesség is növekszik, így ezeket is figyelembe kell venni az adószintek beállításánál, de ugyanilyen fontos az adott társadalmi csoport vagy szélesebb réteg konkrét jövedelmi vagy vagyoni helyzete. Szegénység kutatásokból ismert jelenség, hogy a teherviselő képesség élethelyzetenként változik (Spéder, 1996) de a szegénység a történelmi-, regionális hagyományok, a viszonylagos gazdasági fejletlenség, a társadalom átalakulási sajátosságainak, a mobilitási esélyek egyenlőtlenségeinek, a szociális-és támogatórendszer hiányosságainak következményeként is kialakulhat. Ezek mellett a modernizáció révén kialakult „kockázati” társadalomban a technológiai fejlődés, a jólét emelkedése, az iskolázottság növekedése, a globalizáció előnyei mellett is vannak olyan életszakaszok, melyek erős jövedelem csökkenést eredményeznek a családok életében (Beck, 2003). Jellemzően ilyen a gyermekvállalás ideje a családi-demográfiai életúton (és kisebb részben az öregség a másik erős kockázati tényező).

Annak felismerése, hogy a családi életciklusokat tekintve az egyes családok erősen eltérő pályát futnak be a napjainkban, szemben a korábbi évszázadban látható viszonylag homogén életpályákkal – hiszen megjelent az akaratlagos gyermektelenség, általánosan elfogadottá vált válás, az

alternatív családmodellek, megjelentek a saját családot nem alapító szülőkkel élő felnőtt gyermekek stb. – oda vezetett, hogy a családi szegénységi kockázatok mérséklésére is differenciált beavatkozásokat kell ma már tervezni. Magyarországon pl. az 1990-es években végbement strukturális és különösen értékrendi változások miatt egyre kevesebb család járja be a családfejlődés minden fázisát, az egyének életük folyamán állandóan változó családi kontextusban élnek (Horváth-Szabó, 2014). Az eltérő családi kontextusokban pedig állandóan változnak a jövedelmi források. Mindez különös kihívások elé állítja az adórendszer igazságosságát és társadalmi reprodukcióban betöltött korrekciós-motivációs szerepét.

Adópolitika, mint családpolitika elméleti kérdései

Az elmúlt évszázadból számos sikeres példa van arra, hogy az adott közösség számára kedvezőtlen, vagy annak vélt demográfiai folyamatokba direkt családpolitikai vagy a szélesebb értelemben szociálpolitikai intézkedésekkel be lehet avatkozni. Elég csak az ún. Ratkó-korszak intézkedési nyomán előállott nagyarányú népességnövekedésre gondolni a háború utáni Magyarországon vagy éppen a Kínában menetrendszerűen bekövetkezett éhínségek ellen hozott demográfiai korlátozások 40 éves gyakorlatára². A múlt században ennek alapvetően olyan eszközei működtek, mint a GYES, a GYED vagy családi pótlék alanyi jogon történő biztosítása, illetve a közkedvelt „szocpol”³, vagyis jellemzően a közösség által megtermelt jövedelmek, javak jövedelemtranszfer útján történő újraelosztásán alapultak (Lengyel, 1991). Adópolitikai aspektusról még csak korlátozottan lehetett egyáltalán beszélni, ellentétben a mai modellekkel. A megváltozott helyzetben új eszközökhöz nyúlnak a jogszabály alkotók is, a hosszabb távon és mélyebben ható társadalmi változásokat eredményező demográfiai változások befolyásolása is új illetve más természetű beavatkozásokat igényel.

² A 20. században bevezetett intézkedések és módszerek változóban vannak, éppen a termékenység csökkenése miatt Kína azt tervezi, hogy eltöröl minden, a családok gyerekvállalását korlátozó szabályozást. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-05-21/china-said-to-consider-ending-birth-limits-as-soon-as-this-year>

³ Szociálpolitikai célú lakásépítési, vásárlási támogatási rendszer, azért vezették be 1971-ben, hogy támogassák azokat a családokat, akik több gyereket vállalnak, és saját lakást szeretnének vásárolni vagy építeni. Ehhez adott az állam vissza nem térítendő, differenciált összegű támogatást.

Egy ilyen, napjainkban erősen változó terület a családtámogatási rendszer, mely azonban a modern társadalmakban nem választható el az adópolitikától, ez utóbbi ugyanis a családpolitika, illetve a kapcsolódó kormányzati célok elérését segítő eszközként (is) működik számos európai országban. A családtámogatási rendszerhez kapcsolható adójogi környezet alakítását motiváló társadalmi-demográfiai folyamatok jól dokumentáltak (Monostori et al., 2015; Bördös–Szabó–Morvai, 2022), ám a mögöttes célok és a családpolitika realizálást nehezítő tényezők feltárása még kihívásokkal teli, ugyanis míg a korábbi évszázadban az emberek családalapítási terveit, szándékait inkább gazdasági jellegű motivációk határozták meg, mára ez alapvetően értékválasztás kérdése lett (Mason et al., 1995).

Történelmileg vizsgálva a folyamatot a közösség adójogi „evolúcióját” tekintve, először az egyetlen adónemmel, adott időszakban a gazdagságot jellemző vagyontárgy adóztatásával (házadó, földadó) kísérleteztek, majd folyamatosan tértek át a több adónem együttes alkalmazására (kevésbé érezhető adóteher), majd alakultak ki a modern differenciált adórendszerek, melyben a hozzáadott érték adók (VAT) és a jövedelmi típusú adók (Personal Income Tax, Family Income Tax)⁴ vizsgálata fontos. Mivel az adó a családtámogatások eszközeként közvetetten befolyásolja a családok gyermekvállalással kapcsolatos terheinek alakulását, minden joghatóság adópolitikája egyben családpolitika is. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert adó kiszabására, adózással kapcsolatos jogszabályok alkotására nemcsak a központi törvényhozásnak van joga, hanem más jogalkotó szervezeteknek, pl. önkormányzatoknak is.

Társadalmi konszenzus van abban, hogy a társadalom tagjaink a közös terheket közösen kell viselni, még akkor is igaz ez, ha a háztartások adófizetési morálja erősen függ a lakosok korától, nemétől, képzettségi szintjétől, vallásosságától és nyilván a jövedelmi szintjétől (Rutkauskas, 2016). Ugyanakkor az adózási rendszerrel szemben három fontos követelményt is állítanak az emberek: 1) legyen igazságos, 2) legyen egyszerű, átlátható és végezetül, 3) legyen (viszonylag) stabil. A gyakorlat azonban azt mutatja, hogy ebből a három szempontból egyszerre maximum két szempont teljesül az európai adórendszerekben, s leggyakrabban az egyszerűség, átláthatóság az, ami áldozatul esik. Ez különösen igaz a szemé-

⁴ Személyi jövedelemadó, családi adó.

lyi vagy családi adózások esetében, ahol éppen a differenciálás és a családpolitikai kedvezmények rendszere miatt válnak bonyolulttá az alapvetően egyszerűnek induló adórendszerek szerte Európában⁵.

Adórendszer igazságos kialakítása során fő kérdésként jelenik meg, hogy milyen elosztási elvek szerint történjen az adóterhek megosztása, milyen érdekpreferencia szerint történjen ez elosztás. Földes szerint a közterhek elosztásában három elvet különböztet meg. Az első a teljesítményelv, amely a jövedelemmel arányos teherviselést jelent, ebben az esetben lényegtelen, hogy ki, milyen ellenszolgáltatást kap cserébe. A második értelmében a horizontális egyenlőség esetén az azonos jövedelmi szintű csoportba tartozók azonos mértékű adót fizetnek, ebben a kategóriában már megjelennek különböző preferenciák az egyes csoportoknak adott jövedelemadó kedvezmény formájában. Ez lehet akár életkor, vagy a családban lévő eltartottak száma szerinti megkülönböztetés. Végezetül a vertikális egyenlőség, mint a harmadik elv a szubjektív teljesítőképesség szerinti adózást jelenti a gyakorlatban (Földes, 2007).

A jövedelmek újraelosztása miatti átrendeződés minden fejlett országban nyomon követhető, melynek okaiként említhetjük a jólét az esélyek és a gazdasági hatalom általi egyenlőtlenségeket, de szándékolt nemzetstratégia, kormányzati ideológia is meghúzódik mögötte (pl. Lengyelországban, Dániában, Magyarországon). Ennek ma talán legjobb európai példája a 2010 óta hatalmon lévő magyar kormányzat ténykedése. A magyar adórendszer ugyanis az elmúlt nyolc évben (különösen 2010–2014 között) jelentősen átalakult és a változások a közzétett kormányzati-gazdaságpolitikai elveknek megfelelően, jellemzően a természetes személyek, családok adózásában, a fogyasztást terhelő adókban és makroszinten éppen az adóterhelés erőteljes átalakításában érhetők tetten (Szilovics, 2014).

Másodikként érvényesülő elv a haszonelv, melynek használata akkor tekinthető igazságosnak, ha a haszon és a költségek kiegyenlítik egymást. Ez az elv a rászorultságról nem vesz tudomást, így értelemszerűen, ha az adópolitikát a családpolitikai intézkedések és a társadalmi reprodukció fényében nézzük, számunkra kevésbé relevánsnak tűnik, különösen akkor, ha elfogadjuk azt, hogy az állami adórendszerben a gyermeknevelési költségek érvényesítése a családot terhelő adók vonatkozásában társadalmi-gazdasági funkcióval is bír. Végezetül a fejadó elvet kell megemlíteni a

⁵ Taxation Trends in the European Union (2019) https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/taxation_trends_report_2019.pdf

szakirodalomból, mely az adóalanyok teherviselő képességétől független (Simon, 2007), így ebben a vonatkozásban nehezen értelmezhető, mint a társadalmi reprodukciót segítő adópolitikai fundamentum.

Fontosnak tartom kiemelni azt a kérdéskört, hogy az adózás igazságossága mennyiben választható el az elosztási rendszertől. Hogyan alakul az adózás és a szociális juttatások rendszere, elválasztható-e az adópolitika a szociálpolitikától vagy a családpolitikától akkor, amikor a társadalmi újratermelésről van szó? Tekintettel arra, hogy a közszolgáltatásokat az adóbevételekből tudják finanszírozni, ezért fontos gazdaságpolitikai, szociálpolitikai szempont az adóbevételek újraelosztásának meghatározása, mert az adórendszerrel kapcsolatos társadalmi igazságossági elv itt gyakran átfedésbe kerül a családok segítségét priorizáló kormányzati célokkal.

A családokat támogató adórendszer vonatkozásában továbbá meg kell említeni a negatív adó elvét, mint a normatív költségvetési támogatások fogalmát, melyet a szakirodalom jellemzően a létminimum alatti családi jövedelmek szociálpolitikai célú kiegészítéseként ír le.

Az adórendszer a föderatív államszerkezetben a szövetségi adók, tagállami adók, helyi adók együttesét jelenti, míg az unitárius államszerkezetben a központi adók és a helyi adók rendszerét jelenti. A családtámogatási rendszer tekintetében az európai gyakorlat alapján kizárólag a központi adók bírnak releváns szereppel, itt csak utalok arra, hogy lokális családtámogatások, ösztönzők kialakítása (pl. fiatalok vagy családokok letelepedését segítő helyi ösztönzők) tekintetében a helyi adókban is volna potenciál⁶.

Fontos azt is rögzíteni, ahogy erre több szerző is rámutatott (Tóth, 2013; Szikora, 2011), a családbarát közpénzügyi rendszer kialakítása nem merülhet ki az adópolitika változásaiban, már csak azért sem, mert ezzel részben átfedő célokat valósítanak meg a szociálpolitikai intézkedések, összhangban a családbarát és családközpontú állammal. Az állami közpénzügyi rendszer más területei, különösen a jóléti juttatások, szociális transzferek, állami támogatások is jelentősen segítik e cél megvalósítását, szerte Európában sőt a múltban elsődlegesen éppen ezen eszközöket hasz-

⁶ Gondoljunk csak arra, hogy a vagyon után (telek, ingatlan, gépkocsi, üdülő) fizetendő helyi adók, vagy az idegenforgalmi (vendégéjszaka után fizetendő) adó, de akár a tevékenység után kiszabott adó (iparűzési adó) helyi meghatározásakor is figyelembe lehet(ne) venni a családtámogatási szempontokat.

nálták csak a kormányzatok. Még tovább szélesítve a közpénzek felhasználásának kérdését, napjainkban általános megoldásként került elő a gyermekvállalás feltételeinek átalakítása (pl. bölcsődei ellátások fejlesztése, a GYES-GYED típusú rendszerek átalakítása, a devizahitelek problémáinak kezelése, a család és karrier összehangolását segítő szolgáltatások, az atipikus foglalkoztatási formák megjelenése az új európai foglalkoztatáspolitikákban is segítik e célok megvalósítását stb). Ugyanakkor *„kizárólag közpénzügyi eszközökkel és az adókedvezmények rendszerével ez a feladat nem valósítható meg. A munkahelyek számának növelése vagy a nettó jövedelmek emelése javíthatja a természetes személyek életfeltételeit, de nyilvánvalóan számos más szociális, gazdasági, társadalmi feltétel befolyásolhatja az adózók helyzetét”* (Szilovics, 2014:10).

Az eddig leírtakból is kitűnik, hogy az adópolitika és a családpolitika egymáshoz való viszonyát nem lehet egyszerűen rész-egész modellekkel leírni tekintettel arra, hogy mint minden ágazati politika gyakorlatilag elvi döntések, operatív eljárások, szabályok és kapcsolódó intézmények összességéből áll. Ám ezen ágazati politikák a gyakorlatban kölcsönösen függenek egymástól az EU-ban, ha úgy tetszik az adópolitika családpolitika is, a családpolitika pedig adópolitika is egyben.

Ha szigorúan nézzük, akkor az adópolitika az adórendszerrel kapcsolatos elvi döntések, gyakorlati eljárások, az adórendszer és a pénzügyi rendszerek összhangját szabályozó elvek összessége, melynek megalkotása során két szempont érvényesül dominánsan: az adórendszer jellege és az adórendszer egyénekre és vállalkozásokra kifejtett hatása. A családpolitika célja viszont, hogy közreműködjön a családbarát társadalmi környezet megteremtésében, a család intézményeinek fenntartásában, a családok minden területen történő támogatásában, a családi kohézió erősítésében tekintettel arra, hogy a család a társadalom alapsejtje (Farkas, 2013). Tágan értelmezve Európában családpolitikának tekinthetünk minden olyan intézményt, kormányzati vagy Uniós intézkedést, amely a gyermekek vállalását, illetve fölnevelésüket közvetlenül vagy szüleik helyzetének könnyítésével segíti és ez nem csak ideológiai, hanem gazdasági kérdés is. Ugyanis az adórendszer jellege önmagában is hatással van a családok anyagi helyzetére éppen ezért van különös jelentősége annak, hogy családok (munka) jövedelmét terhelő adók milyen rendszer mentén szerveződnek⁷. Pl. a magyar családpolitika egyik legfontosabb alkotó-

⁷ Az adórendszer ugyanis alapvetően lehet progresszív, regresszív vagy egykulcsos.

eleme a munkára épülő családi adókedvezmény lett a kormányzati szándékok alapján, de más európai modellekben más szempontokat priorizálnak a döntéshozók. Az Európában alkalmazott családpolitikák indíttatása és tartalma különböző, céljuk azonban közös: a családok támogatása⁸.

Az európai közpénzügyi rendszerekben napjainkra kialakult az a működési mechanizmus melyben az adópolitika nagyon eltérő, gyakran egymásnak ellentmondó célokat integrál. Fő komponensét tekintve mindennek kettős jelentése van, egyrészt jelenti a gazdasági és társadalompolitikai céloknak a pénzügyi szempontjait, másrészt pedig azoknak az eszközöknek a keretét is adja, amelyekkel a célokat megvalósítja. Éppen emiatt a kettős jellemző miatt nem tehetjük meg, hogy az adórendszert és az adópolitikát – bármely országról is legyen szó – leszűkítve, kizárólag a jogszabályokban nevesített, taxatív felsorolt adókat követjük figyelemmel, amikor az adópolitikáról, mint valamilyen kormányzati célt megvalósító eszközről beszélünk. Figyelembe kell venni a szorosan kapcsolódó, de kicsit más jellegű jövedelemtranszfereket (pl. jövedelemhez kötött társadalombiztosítási rendszer vonatkozó elemeit) illetve a közvetlen támogatások (pl. lakásépítési támogatások) koherenciát erősítő szerepét is, már csak azért is, mert bár a társadalmi újratermelést szolgáló családpolitika nem tartozik az Európai Unió illetékességi körébe, a családi élet és a munka összeegyeztetésével, a nők és a férfiak közötti szakmai esélyegyenlőséggel, valamint a gyermekek védelmével és fejlődésével kapcsolatban az EU alkothat jogszabályt. Az utóbbi évtizedben egy sor kezdeményezés és ezekhez kapcsolódó finanszírozási forma alakult ki az EU égisze alatt, és a strukturális alapok vagy az Európai Szociális Alap már eddig is támogattak és a jövőben is támogathatnak családbarát politikákat.

Nem szabad elfelejteni azonban, hogy az adópolitikára, mint a családtámogatások eszközére számos külső összetevő gyakorol hatást, ilyenek többek között az inflációs hatások, politikai döntések, társadalmi elvárások, demográfiai folyamatok, környezeti hatások, valamint a globalizáció. Az adópolitika, mely ideális esetben a kormányzatok társadalompolitikai céljaiból (a társadalomfilozófiai alapelveivel kongruens módon) ered, kormányzati stratégiai eszköz, s mint ilyen – elméletileg – négy éves periódusonként változik. Ugyanakkor, mint azt a korábbiakban láttuk, az adórendszerekkel kapcsolatos fontos társadalmi és gazdasági elvárás a

⁸ Az átfogóbb országos és regionális politikák, továbbá a beruházási, képzési, lakhatási és foglalkoztatási politikák valamely tagállamot vagy régiót vonzóvá tehetnek a családok szempontjából, és kedvező környezetet alakíthatnak ki számukra

stabilitás, tekintettel arra, hogy mind az egyéni/családi, mind pedig a gazdasági/szervezeti döntések a hosszú távon határozzák meg az adóalanyok helyzetét. A valóság az, hogy bár minden kormányzat kialakítja a maga adópolitikáját, viszonylag ritkán fordul elő benne radikális változtatás, a stabilitás iránti igény felülírja a környezeti változásokhoz való gyors alkalmazkodás elvárását.

A társadalmi reprodukciót befolyásolni szándékozó adópolitikában tehát a legfontosabb prioritások nem változtathatók évről évre, mivel nem lenne képes hosszútávon kifejtetni a hatását. Mindezzel egyidőben azt is rögzíteni kell, hogy a redisztribúció működtetésének, a közpénzügyi rendszer kiépítésének soha nem lehet célja az állami öfenntartó funkció kizárólagos finanszírozása. Az államnak folyamatosan a társadalom érdekében szükséges kiadások és bevételek minimálisan szükséges szintjén kellene működnie (Kovács, 2014).

Az adópolitikai döntések behatároltak, mozgásteret szűkítő körülményekkel is számolni kell. Tekintettel arra, hogy az adópolitika célrendszere túlnyúlik a családtámogatási, de gyakran még a gazdaságpolitikai összefüggéseken is, ezért akár a gazdasági racionalitástól, akár a kitűzött társadalmpolitikai céloktól idegen elemek is bekerülhetnek. Az elmúlt évtizedből, jó példa erre Magyarország, ahol az adópolitika célja, hogy nőjön a lakosságnál maradó nettó jövedelem, és ebből eredően növekedjen a fogyasztás, ugyanakkor a fogyasztást terhelő adóknak száma és mértéke is emelkedett – pont elletétesen az elvi célokkal⁹. A párhuzamos prioritások (mint az államháztartási egyensúly biztosítása és a lakosságnál maradó jövedelem növekedése) célok ütközéséhez vezetnek. Az adópolitikával kapcsolatos dereguláció is fontos szempont, ugyanis minél több adópolitikai döntés és hozzá kapcsolódó jogi szabályozás van hatályban, annál inkább deformálják a prioritásokat a másodlagos célok.

Azt is tekintetbe kell venni, hogy a korábbi adórendszerre épült új elemek megváltoztatják, megváltoztathatják a régi eszközök hatásmódját. Jellemzően ez történt Magyarországon az egykulcsos adórendszerre való áttérés esetében is, az adójóváírás, illetve az adómentes jövedelemsáv megszüntetése komoly szociális feszültségeket okozott. Ilyen esetekben a másodlagos célok és funkciók átpolitizálódhatnak. Emiatt bár szükség van

⁹ A magyar parlament 2012-ben módosította az általános forgalmi adóról szóló 2007. évi CXXVII. törvényt, és 2%-kal megemelte az általános forgalmi adó mértékét, és minden költségvetési évben növelte a jövedékiadó-terheket, új fogyasztást terhelő adókat vezetett be: chipsadó, telekommunikációs adó, tranzakciós illeték stb.

az EU-n belüli adópolitikai koordinációra, az Európai Unió elsősorban „puha” jogi eszközökkel rendelkezik az adópolitikai koordináció kialakításához. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) ugyanis szuverén jogot biztosít a tagállamok számára, hogy döntsenek az adópolitikájukról, de arra kötelezi őket, hogy tartsák tiszteletben az uniós normákat. Ugyanakkor a tagállamok adópolitikai döntései nyilvánvaló következményekkel járnak egységes piac működésére nézve, de vélhetően hatással vannak az egyes országok társadalmi reprodukciójára is. Ezért bizonyos fokú szakpolitikai koordinációra mindenképpen szükség az olyan problémák megelőzése érdekében, mint a jogbizonytalanság, a bürokrácia, a kettős adóztatás kockázata és az adó-visszatérítés igénylésének nehézségei, amelyek végső soron eltántoríthatják a polgárokat attól, hogy határokon átnyúló gazdasági tevékenységet folytassanak. Ugyanakkor az adópolitika széttagoltsága és az adóhatóságok közötti együttműködés hiánya is felerősíthet kedvezőtlen népesedési folyamatokat (pl. migráció, letelepedési tervek, gyermekvállalás halasztása stb.).

A modern Európában az adóztatás funkciója nem korlátozódhat kizárólag a közkiadások fedezetére, megjelenik benne az adózás újraelosztó funkciója az államháztartás és a gazdasági szféra között, valamint a szociális szerepe is. Ez utóbbi funkció a jóléti államok gyakorlatában már régóta jelen van az adózás területén (Földes, 2007), a poszt-szocialista országokban az adórendszer szociális funkciója viszont csak a kilencvenes évektől kezdett kialakulni.

Adópolitika mint családpolitika gyakorlati problémái

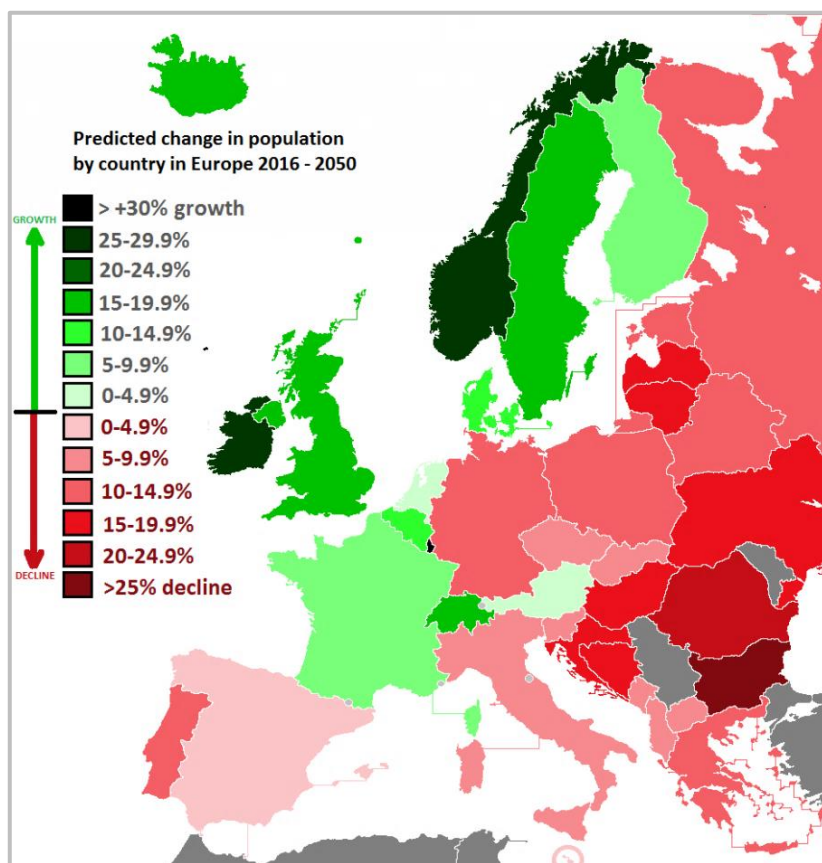
Az adópolitika, mint a családtámogatási rendszer eszköze a 2020-as évtizedben Európában akkor lehet sikeres, ha számol a demográfiai, párkapcsolati és családalapítási folyamatokkal. Az európai családok ugyanis teljes átalakuláson mennek keresztül: a termékenységi ráták több évtizede jóval a nemzedékek megújulásához szükséges szint alatt vannak¹⁰, a nők egyre később hozzák világra első gyermeküket, mind több pár dönt a különélés mellett, az egyszülős háztartások aránya és a stabil jövedelemmel nem rendelkező családok száma emelkedik, valamint nő a várható élettartam és – különösen a demográfiai tendenciák miatt – a gondozásra szoruló

¹⁰ A demográfusok ezt a jelenséget nevezik „demográfiai télnek”.

idős emberek száma. A családszerkezetek átalakulása új kihívásokat támaszt, melyekre tekintettel kell lenni a reprodukcióra is hatással bíró adópolitikák, kapcsolódó családpolitikák kialakítása és koordinálása, majd alkalmazása során.

Bár a termékenységi ráták az egész Európai Unióban a nemzedékek megújulásához szükséges szint alatt vannak, szembetűnő a sokféleség a tagállamok demográfiai csakúgy, mint a családpolitikák tekintetében. Ez európai lakosság elöregedése, az idősek arányának növekedése egy pozitív aspektussal, azaz a várható élettartam és az idős emberek jó egészségben eltöltött életének meghosszabbodásával is összefügg, de a másik ok kedvezőtlen: a születések számának jelentős csökkenése következtében a nemzedékek nem reprodukálódnak. A társadalmi reprodukcióban szerepet vállaló, illetve vállalni akaró fiatalok létszáma és népességen belüli aránya ez európai társadalmakban erőteljesen csökkent az utóbbi években, ami kihat mind a születésszámokra, mind pedig a társadalmi öregedésre. Ez a jól ismert demográfiai tény adja talán a legfontosabb kormányzati indokát annak, hogy az adópolitika egyre több európai országban határozottan és deklaráltan kezd válni az utóbbi évtizedben a családtámogatás eszközévé, különösen a jövedelmek adóterheinek átstrukturálása tekintetében.

Mindezzel kapcsolatban több aggasztó jelet lehet látni az Európai horizonton (*1. ábra*). Az első az adóalanyok csökkenő száma, mely tekintetében az általános keretben lényeges különbségek figyelhetők meg. Tizenkét tagállamban növekszik a népesség, azaz a születések száma meghaladja a halálozások számát, miközben a többi tagállam népessége csökken. A 2050-re szóló projekciók alapján legnagyobb mértékben a Baltikum, a keleti tagállamok és Németország népessége csökken majd.

1. ábra: A népesség alakulása 2016–2050 között

Forrás: <https://www.vividmaps.com/wp-content/uploads/2017/05/Europe-population-2050>

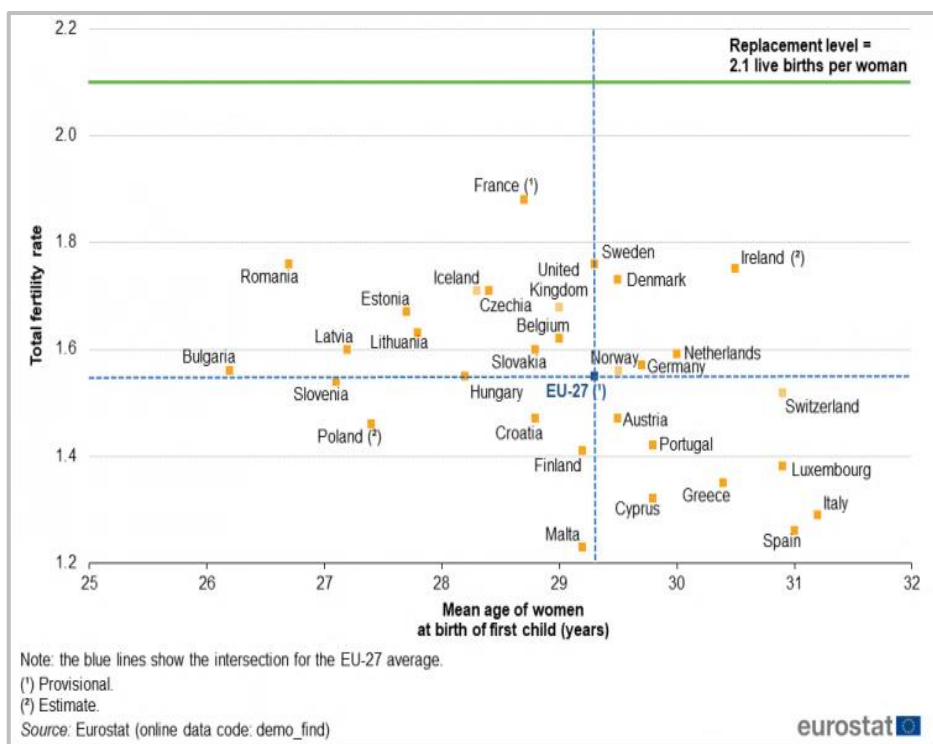
A csökkenő munkaképes korú korosztály és növekvő eltartottsági ráta már középtávon próbára teszi közpénzpolitikai intézményrendszer rugalmasságát és felmerül a klasszikus kérdés: hogyan fog tudni eltartani egy szűkülő adófizetői réteg egy folyamatosan bővülő, adót nem fizető, ellenben nyugdíjra és más társadalmi jövedelemtranszferre jogosult réteget? Mindezen túlmenően az egyes nemzetek stratégiai kérdése is, ha hosszú távon sorra többen halnak meg, mint ahányan születnek, az egyenes út az adott közösség megszűnéséhez.

A kívánt társadalmi reprodukció elérését értelemszerűen az ifjúsági generációktól lehet várni, ám a kamaszkor meghosszabbodása részben a kitolódott iskolai tanulási évek miatt, részben pedig az ezredforduló után

kezdődött negyedig ipari forradalom munkaerőpiaci és technológia változásai miatt folyamatosan tolódik a pályaválasztás, halasztódik a munkaerőpiacra való belépés és a gyermekvállalás is (Mills et al., 2011). Ezzel együtt értelemszerűen halasztódik az első önálló jövedelmi lépcső és az adóalannyá válás is. Az adópolitika fontos eleme, hogy minden jövedelmet adóztat és a családtámogatási rendszer a középosztályi egzisztenciával rendelkező, képzettebb fiatalok családalapítási terveit segítő lett optimalizálva. Ugyanakkor a munkaerőpiacra való belépés és a gyermekvállalás tervezett életkora között növekvő szakadék csökkenti a támogatási rendszer hatékonyságát. A fiatal felnőttek halasztott gyermekvállalásának megfigyelhető jelensége miatt a családi adókedvezmények igénybevételi lehetősége is erősen korlátozott.

Második probléma a gyermekvállalási szándékok átalakulása. A helyi közösség túlélése az utódokon múlik, ez minden kultúrában, minden történelmi időszakban így volt. Ez a felismerés motiválta a magas gyermekhalandóság időszakában a sok gyermek vállalását és ez a felismerés motiválja ma is a családokat és a tágabb közösséget, európai kormányokat is akkor, amikor a gyermekek szóba kerülnek. Ma már jól ismert, hogy az adóterhet viselni képes, aktív korosztály egyre csökkenő létszámának oka számos országban, hogy alapvetően csökken a gyermekvállalási hajlandóság. Ez a hosszútávú tendencia nem most kezdődött és nem is csak kelet-európai pláne magyar sajátosság. Magyarországon azonban már az 1980-as években elindult és noha az utóbbi években megállt és nagyjából stagnál a születésszám, a jelenlegi alacsony szintű termékenységi ráta hosszú időre meghatározza a gazdasági teljesítőképességet és a demográfiai jövőképet is. Könnyű belátni, annak következményeként, hogy akár több évtizede csökken a születésszám, a potenciális anyák (és apák) száma is zsugorodik, ami nem csak a munkaerőpiaci utánpótlás és az adófizető társadalmi csoportok szempontjából okoz folyamatos hiányt, hanem mivel kevesebb nő és férfi van (és lesz a jövőben is) gyermekvállalási korban erősen csökkent a 15-49 éves női korosztály száma. Ez pedig azt jelenti, hogy ha ők nem vállalnak több gyermeket, mint a korábbi, nagyobb létszámú korosztályok, úgy a születések évenkénti száma mindenképpen csökken, és csökkeni is fog. Ez a felismerés a legfontosabb motivációja annak, hogy több európai a kormány adópolitikája (különösen a magyar kormányé), mint a családtámogatási rendszer egyik fő eszköze alapvetően nagycsaládok, a három vagy többgyermekes számára biztosítja a széles körű családi adókedvezményeket.

A tendencia megfordulásához nem elégséges a születések számát vizsgálni, mert elsősorban a teljes termékenységi arányszám (TFR) jelentős javulásától függ. A migrációs hullámoknak is van persze hatásuk, önmagukban azonban nem lehetnek elegendők, mivel a bevándorlók nem feltétlenül ott telepednek le Európában, ahol a termékenységi ráta alacsony, és ők is megöregszenek. Ezen túlmenően a bevándorlás aktív bevándorlási politikák alkalmazását teszi szükségessé a közösségek közötti együttélés problémáinak elkerülése érdekében, melyek még sürgetőbbek azokban a befogadó országokban, amelyek demográfiai dinamizmusa gyenge.

2. ábra: Az anya átlag életkora az első gyermek születésekor és a teljes termékenységi arányszám az európai országokban, 2018

Forrás: Eurostat

A hazai tapasztalatok azt mutatják, hogy az adópolitikai intézkedéseknek és a családtámogatásoknak együttesen van kimutatható hatása, 2013 óta ugyanis megfigyelhető, hogy a teljes termékenységi arányszám

nő, miközben az élveszületések száma lényegében stagnál. Vagyis a kisebb létszámú női csoport gyermekvállalási hajlandósága nőtt az utóbbi években: a teljes termékenységi arányszám közel 10 év alatt 1,34-ről 1,53-ra emelkedett. Ez persze még mindig messze van a társadalmi reprodukciós szinthez szükséges 2,1-es átlagos gyermekszámtól, de mindenképpen érezhető a családpolitikai intézkedések hatása (Kapitány–Spéder, 2018).

A gyermekvállalási hajlandóság csökkenése és az életkor kitolódása együttesen visszatükröződik a 15-29 éves nők gyermekszámán. Ez témánk szempontjából ezért fontos, mert Európában az adópolitikai intézkedések és családi jövedelemtranszferek, kedvezmények összege erősen függenek az eltartottak számától. Elméletileg a halasztott gyermekvállalási stratégia nem okoz komoly zavart a társadalom újratermelési folyamatában, amennyiben tényleg csak halasztásról van szó és realizálódnak a tervek, de az empirikus tapasztalat ennek ellentmond (Domokos–Makay, 2018).

A családpolitikát támogató adórendszer, mint eszköz, alapvetően abból indul ki, hogy gyermekvállalás anyagi jellegű ösztönzőkkel elősegíthető. Ebből a szempontból nem jó hír, hogy sokaknak nem azért nincs gyermekük, mert a magas gyermeknevelési költségek, vagy az otthonteremtési nehézségek elriasztják őket, hanem más, alapvetően értékrendi vagy pedig párkapcsolati okok állnak a háttérben. Amikor a személyi jövedelemadó rendszer kialakult még nem létezett az „akaratlagos gyermektelenség” fogalma, sőt még a kétezres években is csupán a fiatal felnőttek töredéke nyilatkozott úgy, hogy nem szeretne gyermeket vállalni. Ezzel szemben ma már ennek jelei már jól láthatók. Ez azt is eredményezi, hogy nemcsak a megfigyelt teljes termékenységei arányszám, hanem az átlagos tervezett gyermekszám is alacsonyabb, mint ami a társadalmi reprodukcióhoz elengedhetetlen lenne. A magyar kutatási eredmények alapján a fiatalok átlagosan 1,72 gyermek vállalását tervezik, s ez a szám az életkor előre haladtával csökken. Ráadásul ebben a tekintetben a házasság sem tűnik gyerekszámot növelő faktornak. Ebből a szempontból a gyermekvállalás elutasításának indokait nézve alapvetően az anyagi okokat és az akaratlagosságot jelölték meg a fiatalok, de fontos tényező a lakáskörülmények megfelelősége is. A kérdés összetettségét és akaratlagosságát mutatja, hogy minden harmadik elutasító „egyszerűen nem akar” (további) gyermeket. Ez utóbbi vélemény különösen a korosztály fiatalabb tagjainál mutatható ki (Z generáció), ahogy a partner hiánya, illetve a karrier tényezők is esetükben kerültek magasabb arányban említésre (Domokos, 2021).

Harmadik problémakör a házasság normájának alakulásához kapcsolódik. Az elmúlt évszázadok során a házasság alapvető része volt emberi életünknek, a születés, a halál és a gyerekvállalás mellett az egyik legjelentősebb életeseemény, olyan mérföldkő, melynek elérését nemcsak az ifjú pár, de a tágabb közösség is megünnepelte. Az elmúlt évtizedekben azonban jelentősen csökkent a házassulási kedv és ezzel párhuzamosan meredeken nőtt a válások száma is Európában. Ez a jelenség elsősorban a társadalom átalakulásával magyarázható, a teljesség igénye nélkül közrejátsszik benne a nemi szerepek, valamint a közoktatás és a munkaerőpiac jelentős átalakulása, a házasodó kor későbbre tolódása éppúgy, mint a válás csökkenő társadalmi befolyása is. Ma már nem nélkülözhetetlen a boldoguláshoz a család gazdasági közössége, kevesebb a negatív stigma az alternatív együttélési módok megítélésében és a gyerekvállaláshoz is egyre kevesebben érzik elengedhetetlennek ezt a kapcsolati formát.

Éppen ezek miatt vált különösen fontos vitakérdéssé a kormányzatok számára, hogy a házasságot mennyire helyezik a középpontba a családpolitikai és ezzel összefüggésben az adópolitikai intézkedések során. A házasság intézményének védelme, mint a társadalmi reprodukció kerete egyre korlátozottabban értelmezhető, tekintettel arra, hogy az Európai Unióban ma már (2019) az élve születések 43 százaléka történik házasságon kívül, 9 országban az arány 50 százalék feletti¹¹.

A házasság, mint kritérium beemelése bizonyos családtámogatási transzferek, adópolitikai rendszerek és szociálpolitikai vagy egyéb támogatások igénybevétele esetén természetesen szűkíti a jogosultsági kört, ugyanakkor egyértelmű kormányzati „üzenet” az adott társadalom számára. Az általános értékrendi kutatások szerint (Rohr, 2017) az elmúlt évtizedekben az európai társadalom elfogadóvá vált az élettársi kapcsolatot illetően. Miután a házasság ma már nem a családalapítás feltétele, e téren a házassághoz kötött kormányzati támogatások, adópolitikai intézkedések (mint pl. Magyarországon az első házasság adókedvezménye) csak korlátozottan felelnek meg a társadalmi elvárásoknak. Az utóbbi évtizedekben mind Európában, mind Magyarországon a párkapcsolati formák, tágabb értelemben véve az életpályák pluralizálódása figyelhető meg.

Az adópolitika, mint a családtámogatási rendszer eszköze alapvetően háromféle céllal működik Európában. Az első a termékenység ösztönzése,

¹¹ Ez az arány jelentős növekedést jelez: 1990-ben az anyák még csupán 12 százaléka volt nem házassági állapotú gyermeke születésekor.

a társadalom reprodukciójának biztosítása, ennek demográfiai hátterét az előzők mutatják. A második ahhoz a felismeréshez kapcsolódik, hogy a gyermeket vállaló fiatalok jövedelmi kockázatot vállalnak, hiszen a szülést követő időszakban nem képesek dolgozni, így jövedelme csökken és a családalapítással a fiatalok jelentős többlet terhet vállalnak, ráadásul életüknek egy olyan korai szakaszában, amikor még jövedelmi pályájuk kezdetén állnak. A harmadik pedig annak felismerése, hogy a felnevelt gyermekek adóiból finanszírozott közszolgáltatások előnyét mindenki élvezni fogja nemcsak a szülő (a gyermektelen felnőttek és eltartottak is), így a közösségnek hozzá kell járulni a gyermeknevelés egyéni költségeihez (Farkas, 2013). Ez a logikai lánc azonban csak akkor működik megfelelően, ha a fiatalok felnőtté válási folyamata követi a szülői házról való leválás megszokott, tradicionális rendjét és időzítését.

A fiatalok felnőtté válási folyamata egyfajta sajátos leválási folyamat a szülőkről, a szülői házról, melynek logikus, gyakran egymást feltételező, kultúránként és időben is változó lépcsőfokai voltak, ám az közös bennük, hogy a gyermeki státusból a felnőtt státuszba jutnak el végére a serdülők. A családi, iskolai, társadalmi játékszabályok elsajátításával együtt a felnőtté válás idejére egyfajta sajátos időrendet, életesemények elvárt egymásutániságát is megtanulják az emberek, melyeket átörökítenek gyermekeiknek. Az adópolitika, mint a családtámogatás eszköze csak akkor éri el a célját, ha a felnőtté válás folyamatának lépcsői tartják az „időrendi kényszert”. Pragmatikusan ez azt jelenti, hogy a családalapítás folyamatában nem előzheti meg a gyermekvállalás a munkába lépést, illetve az önálló egzisztencia megteremtését, mert jövedelem nélkül pl. nem lehet igénybe venni az adókedvezményeket sem, illetve az otthonteremtés és a gyermekvállalás között is van egy logikus sorrend, ahogy a tanulmányok befejezése a munkaerőpiacra való belépés is elvileg kényszerrendezett időben. A 2020-as évek Európája azonban kénytelen szembesülni azzal, hogy a fiatalok életútja nem a korábbi szabályozott rendben halad, az átmenet egy tervezhető társadalmi környezetből történik egy bizonytalanba. A társadalmi realitás az, hogy felnőtté válás logikus sorrendje, a tervezett életesemények ma már jelentősen összekeveredtek. Ennek összetevője, hogy az elképzelt életkornál jóval később tudnak önálló egzisztenciát teremteni, a munkaerőpiacra való bejutásuk megnehezült, a házassági/párkapcsolati tervekből egyre kevesebb realizálódik, s a gyermekvállalás gyakran jövedelem és házasság előtt/nélkül valósul meg, ha egyáltalán megvalósul. Azok az új jelenségek, mint a „mama-hotel” vagy a „papa-bank”, mely a társadalmi reprodukcióban és a családalapításban leginkább

érintett fiatal felnőtt korcsoportok szülői függését mutatják, a halasztott leválás pedig erősen kétségessé tehetik az adópolitika családtámogatási eredményességét.

Összegzés

Tanulmányomban azt a célt tűztem ki, hogy egy olyan társadalmi terület adópolitikai beavatkozási lehetőségeit és gyakorlati dilemmáit elemezzem, mely nemcsak Magyarországon, hanem a fejlett nyugati társadalom minden országában, nemzeti jogrendjében kihívások elé állítja a közösségeket. Ez a társadalmi reprodukció adópolitikai vonatkozásai. Összefoglalva a legfontosabb tanulságokat, jól látható, hogy az adójogi környezet elméletben alkalmas eszköz arra – elsősorban a jövedelmi adók vonatkozásában – hogy támogassa a kormányzatok családpolitikai célkitűzéseit, ugyanakkor ezek társadalmi hatása egyelőre igen alacsony szinten érvényesül. Messzemenően elfogadva azt az alapelvet, hogy a gyermekvállalás mindenkinek a személyes döntése, tudnunk kell, hogy a családok egyéni demográfiai döntései nagyon komoly hatással vannak a közjóra. Talán ez a legfőbb érv mellett, hogy az államnak miért is kell, hogy legyen demográfiai célja. Ha viszont a közjó érdekében történik a családtámogatás adópolitikai pillérének felépítése, a releváns jogfilozófiai elvekből az éppen úgy levezethető, hogy a gyermekek után adott támogatások csak alapjogon járhatnak, mint ennek az ellenkezője, a differenciált, célcsoportspecifikus, nem alanyi jogon járó beavatkozások köre.

Az adópolitika, mint társadalmi reprodukciót befolyásoló családtámogatási eszköz mindkét megközelítés esetében hasznos instrumentum, ám az eszközök alkalmazása nem jogelméleti, hanem kormányzati értékválasztás kérdése. Mivel az Európai Unió működéséről szóló szerződés szuverén jogot biztosít a tagállamok számára, hogy döntsenek az adópolitikájukról és családtámogatási rendszerükről, eltérő gyakorlatok alakultak ki. Az eltérő gyakorlatok ellenére azonban az európai adópolitikák határozott és egyértelmű jogalkotói szándékkal valós társadalmi szükségletekre reagálnak, ugyanakkor korántsem használja ki az adórendszer kínálta széles eszköztár nyújtotta lehetőségeket. Ezzel párhuzamosan EU-s szinten a nem adópolitikai jellegű direkt családi támogatások, juttatások, programok és kedvezmények köre egyre bővül. Ez praktikus megközele-

tés a támogatások célzása szempontjából, ugyanakkor a társadalmi igazságosság és az egyszerűség vagy éppen az átláthatóság adóelvével inkább szembe megy.

A másik komoly probléma a családtámogatások jelenlegi struktúrájával és nemzeti akcióterveivel kapcsolatosan abból fakad, hogy a jogalkotók a gyermekvállalás gátjaként jellemzően az anyagi korlátokat (megemelkedett költségek, kieső keresetek, megtakarítások hiánya stb.) azonosítják vagy pedig a gyermekvállalás társadalmi költségeit igyekeznek kompenzálni (bizonyos társadalmi csoportok esetében), így a beavatkozások is jellemzően anyagi motivációkat jelentenek. Ez a múlt században talán még igaz is lehetett a széles társadalmi tömegek vonatkozásában, azonban a második demográfiai elmélet (Kaa, 2002) éppen arra hívja fel a figyelmet, hogy az emberek, családok demográfiai magatartását ma már elsősorban az értékek határozzák meg, nem pedig az anyagiak. A felértékelődött individuum, az önmegvalósítás fontossága vagy éppen a család és karrier dilemmái nem anyagi természetű kérdések. Így minden olyan családpolitika, és kapcsolódó adópolitikai beavatkozás, mely az öregedő társadalomból hiányzó gyermekek vállalásának ösztönzését pusztán anyagi szempontból közelíti és nem veszi figyelembe a megváltozott családmodellek, az egyéni életutak, családi-együttélési formák, valamint életstratégiák sokszínűségét szükségszerűen kudarcra van ítélve.

A 2008 óta tartó, visszatérő gazdasági válságoknak (hitelpiaci válság, pandémia, energiaválság) egy sor olyan következménye van Európában, mely károsan hat bizonyos családok életkörülményeire, és megnehezíti a szükségesnek bizonyuló támogatások iránti igények kielégítését. A gazdasági helyzet elsősorban a foglalkoztatást és számos háztartás esetében a rendelkezésükre álló forrásokat érintette, de az Európai Unió jelenlegi demográfiai helyzetében igen fontos annak megállapítása is, hogy az alkalmazott politikák milyen hatással járhatnak a termékenységi szintekre.

A népesség alakulásával kapcsolatban több forgatókönyv is létezik ugyanis, mely közül a leginkább vágyott, a demográfiai megújulásé. Kérdés, reális cél lehet-e az, hogy a termékenységi index megközelítse a nemzedékek reprodukciójához szükséges értéket. A születések növekedése több gazdasági szektort is ösztönözne, ezt követően pedig a korábban csökkenő aktív korú népesség a következő generációban kiegészülne. A jelenleg zajló technológiai változásokkal együtt, a tudásalapú gazdaság bővülésével a demográfiai dinamizmus valódi és tartós gazdasági fenndüléshez vezetne Európában. Ha az adópolitika ezt támogatja, hosszú távra szólva ténylegesen megfelel a családok elvárásainak, az kedvezően

hat a gyermekek és a szülők kiteljesedésére, a társadalmi élet harmóniájára és a jobb termékenységi arányhoz való visszatérésre.

Irodalom

- Beck, U. (2003): A kockázat-társadalom – Út egy másik modernitásba. Századvég.
- Bördös, K. – Szabó-Morvai, Á. (2022): A 2000–2015 közötti családpolitikai intézkedések hatása a születésszáma Magyarországon. In. *Demográfia*, 64. (2-3), DOI: <https://doi.org/10.21543/Dem.64.2-3.2>
- Domokos, T. – Makay, Zs. (2018): Társadalmi újratermelés. In. Székely, L. (Ed.): *Magyar Ifjúság* 2016.
- Domokos, T. (2021): A magyar fiatalok demográfiai helyzete és jövőképe. In. Székely, L. (Ed). *Magyar fiatalok a koronavírus-járvány idején* – Magyar Ifjúság Kutatás 2020. pp. 59-86.
- Farkas, P. (2013): Létezik-e önálló családpolitika? NCSSZI.
http://www.ncsszi.hu/download.php?file_id=960
- Földes, G. (2007): Adótan és az adójog általános része. In. Simon, I. (Ed.): *Pénzügy jog*. Osiris.
- Horváth-Szabó, K. (2014): Változó világ – változó családok. In. *Vigilia* 79 (5). pp. 322-331.
- Kaa, Dirk J. van de (2002): The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries.
https://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf
- Kapitány, B. – Spéder, Zs. (2018): Gyermekvállalás. In. Monostori, J. – Őri P. – Spéder, Zs. (Eds.): *Demográfiai Portré*. Budapest. KSH NKI.
- Kovács, Á. (2014): Vázlatos betekintés a közpénzügyi döntéshozatalba. Oktatókutatás és Fejlesztő Intézet, Budapest.
- Lengyel, I. (1991): A házépítések (anti)szociális támogatásának krónikája. In. *Tér és Társadalom*, 5. (1.), pp. 1-22. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.5.1.193>
- Mason, O. K. – Jensen, A. M. – Lesthaeghe, R. (1995): The second demographic transition in Western countries. *Gender and Family Change in Industrialized Countries*, Clarendon, Oxford, pp. 17–62.
- Mills, M. – Rindfuss, R. R. – McDonald, P. (2011): Why do people postpone parenthood? In. *Human Reproduction Update*, 17. (6), pp. 848–860, DOI: <https://doi.org/10.1093/humupd/dmr026>
- Monostori, J. – Őri, P. – Spéder, Zs. (2015): Demográfiai portré 2015. KSH NKI.
- Rohr, A. (2017): Vélemények a házasságról és az élettársi kapcsolatáról Magyarországon a rendszerváltást követő 25 évben. In. *Demográfia*, 60. (2-3.), pp. 173-195. DOI: <https://doi.org/10.21543/Dem.60.2-3.2>

- Rutkauskas, V. (2016): Factors behind weak tax morale: The Case of European Union countries. In. *Ekonomika*, Vol. 95(3). pp. 7-27.
DOI: <https://doi.org/10.15388/Ekon.2016.3.10325>
- Spéder, Zs. (1996): Ikertestvérek – A szegénység arcai a mai Magyarországon. In. *Századvég*, 1996/ősz, pp. 29-57.
- Szikora, J. (2011): A személyi jövedelemadóra vonatkozó szabályok változásának hatása a nettó bérekre a 2010–2012-es években. p. 3.
- Szilovics, Cs. (2014): A második Orbán-kormány adópolitikájának jellegzetességei. In. *Polgári Szemle*. 10 évfolyam. 1-2.
- Tóth, G. Cs. – Virovác, P. (2013): Nyertesek és vesztesek. A magyar egykulcsos adó-reform vizsgálata mikroszimulációs módszerrel. In. *Pénzügyi Szemle*. 2013/4.

Kulcsár László egyetemi tanár, emeritus 1946. december 11-én született Egerben. Szülei pedagógusok voltak, kezdetben a Heves megyei Erdőtelken, majd Egerben tanítottak. A szülők „klerikális” nézetei miatt a családot 1952-ben kitelepítették a Pest megyei Kakucs községbe. Az ócsai Bolyai János Gimnázium elvégzése után felvételt nyert az ELTE Állam- és Jogtudományi Karára, ahol 1970-ben végzett. Első munkahelye (1970-1985) a Tömegkommunikációs Kutatóközpont volt, ahol tudományos kutatóként dolgozott. Társadalomtudományi (szociológia) és módszertani tudása ebben az időszakban teljességedett ki. Felkérésre 1986-ban elvállalta a szociológiai tanszék megalapítását az akkori Gödöllői Agrártudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán. Már Gödöllőn védte meg 1987-ben

MTA aspiránsként a kandidátusi disszertációját „A mezőgazdaság szociológiai kérdései” címmel. A kezdeti politikai és szakmai ellenszél jelentette nehézségek után a tanszék Agrárszociológiai Tanszékké, majd Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézetévé változott, ami egyben tevékenységének kiszélesedését és a munkatársak számának emelkedését is jelentette. Kidolgozta az agrárszociológia, a vidékfejlesztés oktatásának programjait a Gödöllői Agrártudományi Egyetemen és a Szolnoki Főiskolán. Egy cikluson keresztül Dr. Székely Csaba dékán mellett ellátta a tudományos és nemzetközi dékánhelyettesi funkciót. Vezetése mellett a Vidékfejlesztési és Szaktanácsadási Intézet jelentős szerepet vállalt a vidéki térségek fejlesztési programjainak kidolgozásában, elképzeléseinek megvalósításában szinte az egész ország területén. Az EU SAPARD előcsatlakozási programjának kistérségi felkészítését irányította a Minisztérium (FVM) felkérése alapján, amin közel 500 ember vett részt. Az FVM szakértői csoportjának egyik tagjaként részt vett a LEADER+ program magyarországi elindításában.

Több vidékfejlesztési projektet vezetett a FAO, valamint a Hargita megyei tanács megbízásából és a magyar kistérségek felkérésére. Csapatával dolgozta ki az Ister - Granum magyar – szlovák fejlesztési koncepciót Esztergom központtal és a Duna – Tisza – Kőrös – Maros térségének magyar – román – szerb együttműködésben megvalósuló fejlesztési programot. A Határon Túli Magyarok Hivatala megbízásából szakmai irányítója volt az Erdélyi Magyar Tudományegyetem (Sapientia) létrehozásának Kolozsvár központtal.

1993-tól kialakított tudományos együttműködés keretében a Cornell University (Ithaca, NY, USA) által irányított, amerikai, magyar, lengyel, szlovák nemzetközi vidékszociológiai kutatási program irányító testületének magyar tagja volt 1996 – 2005 között. Ennek keretében többször töltött hosszabb-rövidebb időt különböző amerikai egyetemeken. A projekt az amerikai Mellon Alapítvány támogatásával valósult meg. Az együttműködésből több publikáció született amerikai, lengyel, szlovák és magyar folyóiratokban, illetőleg konferenciákon az Egyesült Államokban, Norvégiában, Nagy-Britanniában, Brazíliában, Lengyelországban és Szlovákiában.

2009-től a Nyugat-Magyarországi Egyetemen dolgozott (Jelenleg Soproni Egyetem) nyugdíjba vonulásáig (2016). Jelenleg a Soproni Egyetem Lámfalussy Sándor Közgazdaságtudományi Karán lévő Széchenyi István Doktori Iskola programvezetője. 2019-től a kőszegi iASK Institute of Advanced Studies ösztöndíjas tudományos kutatója.

Főszerkesztő-helyettese a „Gazdaság és Társadalom” c. folyóiratnak (Soproni Egyetem), főszerkesztője az „Autonómia és Társadalom” c. folyóiratnak és tagja a „Journal of Appalachian Studies” amerikai folyóirat tudományos tanácsadói testületének. Tudományos munkásságát összesen 502 közlemény jelzi, amelyekre összesen 1133 hivatkozást kapott (2020. 02.15. MTMT).